

თეიმურაზ გვანცელაძე და აფხაზეთი

Teimuraz Gvantseladze and Abkhazia

ლუიზა ხაჩაპურიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Luiza Khachapuridze

Akaki Tsereteli shtate University
Georgia, Kutaisi

ABSTRACT

The paper discusses the scientific and public activities of Professor Teimuraz Gvantseladze, a linguist, a recognized researcher of the Abkhazian language and Georgian-Abkhazian relations, a deputy of the Supreme Council who signed the Act of Independence of Georgia.

Prof. Gvantseladze's scholarly pursuits encompass an extensive study of the Abkhaz, Abaz, and Georgian languages, along with investigations into broader issues within theoretical linguistics. he is the founder of the linguistics of historiography as a new scientific direction in Georgia. Furthermore, he actively engages in numerous scientific grant programs and projects, assuming key positions such as editor of a prominent scientific publication and esteemed member of editorial boards.

Under his guidance, several candidates and doctoral scholars successfully defended their theses in the specialized fields of Abkhazology and Georgian studies. Prof. Gvantseladze has amassed an impressive publication record, 384 scholarly works, including 33 comprehensive books, published in languages such as Georgian, Abkhazian, Russian, Ukrainian, French, and English.

His significant contributions to the field have not gone unnoticed, as evidenced by his distinction as a laureate of the esteemed Giorgi Sharvashidze State Prize.

During his tenure at the theater institute, Prof. Gvantseladze played a pivotal role in guiding and supporting his Abkhaz students, leading them to lend their voices to the feature film "Ugubziara." This film, produced by Georgian cinematographers in the 1930s, explored themes rooted in Abkhazian culture during the 1980s.

It is worth noting that Prof. Teimuraz Gvantseladze enjoys profound admiration and respect, not only from the Abkhazian community but also from people across the Caucasus region. He is actively against the so-called Apsua school, which in essence is a weapon of russification of Abkhazians. Collecting his Facebook posts related to the mentioned issues and publishing them in a book, I think, will be very useful for

the Georgian cause.

საკვანძო სიტყვები: თეიმურაზ გვანცელაძე, აფხაზური ენის მკვლევრები, ქართულ-აფხაზური ურთიერთობები, საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი, კავკასიელ ხალხთა ენა და კულტურა.

Keywords: Teimuraz Gvantseladze, researchers of the Abkhazian language, Georgian-Abkhazian relations, the Act of Independence of Georgia, the language and culture of Caucasian peoples.

ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა 2009 წლიდან ატარებს თემატურ კონფერენციებს, მიძღვნილს საქართველოს სხვადასხვა კუთხისადმი. წელს ის საქართველოს ტკივილს – აფხაზეთს ეხება. გადავწყვიტე, ჩემი პატივისცემა გამომეხატა სახელოვანი ქუთაისელის, ენათმეცნიერის, აფხაზური ენის, ფოლკლორის, ლიტერატურისა და ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის აღიარებული მკვლევრის, საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტზე ხელმომწერის თეიმურაზ გვანცელაძისადმი.

აქვე დავძენ, რომ საანალიზო მასალად გამოვიყენე ინტერნეტ-საიტები და ბატონი თეიმურაზის საფეისბუკო ჩანაწერები. ეს მასალა, ავტორის პროფესიონალიზმიდან გამომდინარე, იმდენად საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის პრობლემებზე, ვფიქრობ, მისი შეკრება და წიგნად გამოცემა მეტად წაადგება ქართულ საქმეს.

მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე თეიმურაზ გვანცელაძე დაიბადა 1951 წლის 27 სექტემბერს წყალტუბოს რაიონის სოფელ მუხიანში. დაამთავრა ქუთაისის მე-4 საშუალო სკოლა. 1969-1974 წლებში სწავლობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის კავკასიურ ენათა განყოფილებაზე, 1974-1978 წლებში იყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ასპირანტი კავკასიური ენების სპეციალობით (სამეცნიერო ხელმძღვანელი – აკად. ქეთევან ლომთათიძე). 1982 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია და მიენიჭა ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი, 1997 წელს კი – სადოქტორო დისერტაცია და გახდა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, 2000 წელს მიენიჭა პროფესორის წოდება.

1974-2009 წლებში მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ჯერ სახელმწიფო სამუშაოს შემსრულებლად, შემდეგ – უმცროს, უფროს და წამყვან მეცნიერ თანამშრომლად. 2018 წლიდან არის ამავე ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი.

1998-2006 წლებში მუშაობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ზოგადი ენათმეცნიერების კათედრის მიწვეულ პროფესორად, ხოლო 2006-2009 წლებში იყო ამავე უნივერსიტეტის კავკასიოლოგიის ინსტიტუტის სრული პროფესორი. 2010 წელს მუშაობდა საპატრიარქოს

წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის პრორექტორად, შემდეგ კი – რექტორად, ხოლო 2014-2017 წლებში იყო ამავე უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის მკვლევარი.

1998 წლიდან დღემდე მუშაობს სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (ყოფილი თსუ სოხუმის ფილიალი) ჯერ მიწვეულ პროფესორად, 2018 წლიდან კი არის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორი, აფხაზური ფილოლოგიის საბაკალავრო პროგრამის ხელმძღვანელი. 2008 წელს მისი ინიციატივით უნივერსიტეტში დაარსდა აფხაზური ენისა და კულტურის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, რომლის დირექტორიც თვითონვე იყო. 2018 წლიდან არის უნივერსიტეტის სამშვიდობო განათლების ცენტრის აფხაზეთის კვლევის მიმართულების ხელმძღვანელი.

იკვლევს აფხაზურ, აბაზურ და ქართულ ენებს, ზოგადი (თეორიული) ენათმეცნიერების პრობლემებს. არის საქართველოში ისტორიოგრაფიული ენათმეცნიერების, ანუ ისტორიოგრაფიის ლინგვისტიკის, როგორც ახალი სამეცნიერო მიმართულების დამფუძნებელი.

არის არაერთი სამეცნიერო საგრანტო პროგრამისა და პროექტის ხელმძღვანელი და მონაწილე:

2022 წლის ივლისი – 2023 წლის ივლისი. – შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიების შემსწავლელი სამეცნიერო-კვლევითი პროექტების ხელშეწყობისა და საერთაშორისო სამეცნიერო ღონისძიებების საგრანტო კონკურსი. პროექტი: „ენათა ფუნქციონირება აფხაზეთის ასსრ-ში საბჭოთა პოლიტიკის კონტექსტში (XX საუკუნის 30-იანი წლები)“ (პროექტის შიფრი: OTG-I-22-232). პროექტის ხელმძღვანელი.

2020-2021 წწ. – შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიების შემსწავლელი სამეცნიერო-კვლევითი პროექტების ხელშეწყობისა და საერთაშორისო სამეცნიერო ღონისძიებების საგრანტო კონკურსი. პროექტი „თანამედროვე აფხაზური ენის ეკოლინგვისტური ანალიზი“ (პროექტის შიფრი: OTG-I-19-1128). პროექტის ხელმძღვანელი.

2018 წ. – აფხაზეთის ა.რ. განათლებისა და კულტურის სამინისტროს პროექტი „აფხაზური ენა დამწყებთათვის“. პროექტის ხელმძღვანელი.

2017-2018 წწ. – Stiftelsen Marcus och Amalia Wallenbergs Minnesfond-ისა და Crafordka Stiftelsen-ის გრანტი (შვედეთი). ლუნდის უნივერსიტეტის (შვედეთი) ბაზაზე მოქმედი პროექტი: „კავკასიის ენათა ოჯახების ფილოგენეტიკა“. აფხაზური ნაწილის შემსრულებელი.

2014-2016 წწ. – Stiftelsen Mrcus och Amalia Wallenbergs Minnesfond-ისა და Crafordka Stiftelsen-ის გრანტი (შვედეთი). ლუნდის უნივერსიტეტის (შვედეთი) ბაზაზე მოქმედი პროექტი: „შედარებითი ენათმეცნიერების დიაქრონული ატლასი“ (DIACL) (Lundic/Diachronic Atlas of Comparative

Linguistics (<https://diac.ltu.se/>). აფხაზური ნაწილის შემსრულებელი.

2014-2015 წწ. – გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) დაკვეთა. თემა: „მოქვის სახარების პირველი გამოცემისათვის აფხაზურ ენაზე რეზიუმეს თარგმნა“.

2014-2015 წწ. – აფხაზეთის ა.რ. განათლებისა და კულტურის სამინისტროს დაკვეთა. თემა: „აფხაზური ენის ელექტრონული ინტერაქტიული სასწავლო პროგრამის მეორე დონის შექმნა“. ხელშეკრულება №379. პროექტის ხელმძღვანელი.

2014-2015 წწ. – გაეროს განვითარების პროგრამისა და ევროსაბჭოს ერთობლივი საერთაშორისო ინიციატივის „ნდობის აღდგენისა და ადრეული რეაგირების მექანიზმის“ (COBERM-ის) გრანტი. თემა: „აფხაზოლოგიის ელექტრონული ბიბლიოთეკა“. სარეგისტრაციო №306. პროექტის ხელმძღვანელი.

2012 წ. – კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს პროექტი. თემა: „დიმიტრი გულიას ორიგინალური აფხაზური ლექსების პირველი კრებულის რეპრინტული გამოცემა“. პროექტის ხელმძღვანელი.

2011 წ. – გაეროს განვითარების პროგრამისა და ევროსაბჭოს ერთობლივი საერთაშორისო ინიციატივის „ნდობის აღდგენისა და ადრეული რეაგირების მექანიზმის“ (COBERM-ის) გრანტი. თემა: „აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა იდენტობის კვლევა. 1“. სარეგისტრაციო №112. პროექტის ხელმძღვანელი.

2004-2005 წწ. – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი. თემა №21.3.02: „მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა სინოფსისი“.

2002-2003 წწ. – იუნესკოს გრანტი. თემა: „შედგენა და გამოცემა ორტომეულისა „აფხაზური და ქართული ენების შემსწავლელთათვის“, კონტრაქტი №4500005265.

2002-2003 წწ. – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი. თემა: №21.4.02: „მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია“.

2000-2001 წწ. – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი. თემა №21.4: „მთის კავკასიურ-ქართული ლექსიკონების შედგენა“.

1998-1999 წწ. – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი. თემა №21.5: „იბერიულ-კავკასიური ენების ფუნქციურ-გრამატიკული კატეგორიების თეორიული და ტიპოლოგიური შესწავლა თანამედროვე მეთოდოლოგიის გამოყენებით“, ნაწილი II.

1998 წ. – შვედეთის სამეფო აკადემიის გრანტი. თემა: „უმცირესობათა ენები საქართველოში“, აფხაზური ნაწილის შემსრულებელი;

1996-1997 წწ. – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი. თემა №21.5: „იბერიულ-კავკასიური ენების ფუნქციურ-გრამატიკული კატეგორიების თეორიული და ტიპოლოგიური შესწავლა თანამედროვე მეთოდოლოგიის გამოყენებით“, ნაწილი I.

არის არაერთი სამეცნიერო გამოცემის რედაქტორი და რედკოლეგიის წევრი.

მისი ხელმძღვანელობით დაცულია საკანდიდატო და სადოქტორო

დისერტაციები აფხაზოლოგიასა და ქართველოლოგიაში. ქართულ, აფხაზურ, რუსულ, უკრაინულ, ფრანგულ და ინგლისურ ენებზე გამოქვეყნებული აქვს 384 ნაშრომი, მათ შორის 33 წიგნი.

არის გიორგი შარვაშიძის სახელობის სახელმწიფო პრემიის ლაურეატი (2013 წ.).

თეატრალურ ინსტიტუტში მუშაობის დროს ბატონი თეიმურაზის ხელმეწიფობითა და ხელმძღვანელობით მისმა აფხაზმა სტუდენტებმა 80-იან წლებში გაახმოვანეს აფხაზურ თემაზე ქართველი კინემატოგრაფისტების მიერ 30-იან წლებში გადაღებული მხატვრული ფილმი „უგუზბიარა“.

1990 წელს არჩეულ იქნა საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს წევრად (ბლოკი „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალი საქართველო“). 1990-1992 წლებში საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს წევრი (ეროვნული ერთიანობისა და ეროვნებათშორის ურთიერთობათა ქვეკომისიის წევრი). 1991 წლის 9 აპრილს ხელი მოაწერა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტს.

1991 წელს იყო საქართველოს პრეზიდენტის აპარატის ადგილობრივი თვითმმართველობის ბიუროს აფხაზეთის კურატორი...

შეიძლება ვთქვათ, რომ თეიმურაზ გვანცელაძეს ღმერთმა თავიდანვე გადაუწყვიტა კავკასიელი ერების მსახურება, როცა მასწავლებლად არნოლდ ჩიქობავა და ქეთევან ლომთათიძე შეახვედრა. 70-80-იან წლებში იგი სისტემატურად ჩადიოდა აფხაზეთში, თვეობით ცხოვრობდა აფხაზურ სოფლებში, სწავლობდა ენას და კრებდა ენობრივ-ფოლკლორულ და ეთნოლოგიურ მასალას. მკვლევარი თავის საფეისბუკო გვერდზე არაერთხელ მადლიერებით, სიყვარულითა და პატივისცემით იგონებს თავის მასპინძელ ოჯახებს აფხაზეთში, განსაკუთრებით პირველ აფხაზ მასპინძლებს სივარნა და ბაბუსია წვიჯბებს, რომელთა ოჯახთანაც ურთიერთობა დღემდე არ გაუწყვეტია.

ბ-ნი თეიმურაზი სიყვარულითა და პატივისცემით სარგებლობს არა მხოლოდ აფხაზთა, არამედ ჩრდილოეთკავკასიელ ხალხთა წარმომადგენლებს შორის.

გაგაცნობთ მის რამდენიმე მოგონებას:

„როდესაც 9 აპრილს გამოცხადდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა, რასაც დიდი გამოხმაურება ჰქონდა მთელ კავკასიაში, ქალბატონ ქეთევანის [იგულისხმება გამოჩენილი კავკასიოლოგი, აკად. ქეთევან ლომთათიძე – ლ.ხ.] ერთ-ერთმა საუკეთესო მოწაფემ, ყარაჩაი-ჩერქეზეთის პედაგოგიური ინსტიტუტის ჩერქეზული და აზაზური ფილოლოგიის კათედრის გამგემ, კეთილშობილმა კაცმა, დოცენტმა რაუფ კლიჩევმა (1934-1994 წწ.) დამირეკა და მომილოცა ეს უმნიშვნელოვანესი მოვლენა და მითხრა, ვეცდები, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და ჩემი ქართველი მასწავლებლის იუბილე მალე აღვნიშნო და ამის დამადასტურებელ საბუთსაც გამოგიგზავნიო. ვუთხარი, ხომ იგი, პოლიტიკურ ღონისძიებას არ გაპატიებენ და

კავკასიოლოგიის საქმეს თქვენთან საფრთხე შეექმნება-მეთქი.

ეგ ვიცი, მაგრამ ირიბად მაინც მიგანიშნებთ ჩვენს ძმებს ქართველებს, რომ ჩვენ, აბაზებმა მასწავლებლების ღვაწლის დაფასებაც ვიცით და საქართველოს იურიდიულად განთავისუფლებაც გვახარებსო.

მართლაც, რაუფის ინიციატივით 9 აპრილიდან ერთი კვირის თავზე, 16 აპრილს ქალაქ კარაჩაევსკში გაიმართა პედაგოგიური ინსტიტუტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია, რომელიც მიემდვნა ქართველი მეცნიერის, აკად. ქეთევან ლომთათიძის იუბილეს [80 წლისთავი – ლ.ხ.].

პროგრამას, რომელიც აბაზებმა გამოგზავნეს, გამოკვეთილად დიდი ასოებით ეწერა, ეძღვნება საქართველოს რესპუბლიკის (და არა „საქართველოს სსრ-ს“) მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს ქეთევან ლომთათიძეს. ამ მცირე ნიუანსით რაუფმა მკითხველს მიანიშნა, საქართველო დ ა მ ო უ კ ი დ ე ბ ე ლ ი ა ო. ამით მან ჩვენ, ქართველებს მოგვილოცა დამოუკიდებლობის აღდგენა.

შეიძლება ვინმემ თქვას, ეს რა მილოცვააო და ძალიანაც შეცდება, ვინაიდან მათთვის, ვინც იცის, როგორ მკაცრად აკონტროლებდა და დღესაც აკონტროლებს მოსკოვი ჩრდილოეთ კავკასიას და რა ძნელი იყო სიმართლის მეტი დოზით თქმა, ის დააფასებს რაუფ კლიჩევის, ამ დიდებული კაცის გამბედაობას!“

2011 წელს, ქალბატონი ქეთევანის დაბადების 100 წლისთავის აღსანიშნავად, ქალბატონი ქეთევანის ორმა ნამოწაფარმა ქართულიდან აფხაზურ ენაზე თარგმნა და გამოსცა მასწავლებლის ერთ-ერთი მონოგრაფია, ამჟამად კი მისი მეორე წიგნის თარგმანზე მუშაობენ.

„1991 წლის 21 მაისს, ადიღე-ჩერქეზების ტრაგედიის დღეს, ნალჩიკის ფეხბურთის სტადიონზე საქართველოს უზენაესი საბჭოს დეპუტატმა, პროფესორმა თეიმურაზ გვანცელაძემ ჩერქეზთა ენაზე სიტყვა უთხრა ადგილობრივებს და კინაღამ დაინგრა სტადიონი ოვაციებისაგან... მათი რესპუბლიკის მესვეურმა და სხვებმა, მშობლიურის უცოდინარობის გამო, რუსულად მიმართეს ხალხს, ქართველმა კი – მათ ენაზე“ – იგონებს საქართველოს დევნილი უზენაესი საბჭოს წევრი, ბატონი ბიმურზა დადემქელიანი-აფრასიძე (http://psnews.ge/index.php?m=68&news_id=14614).

1991 წლის 23 თებერვალს ინგუშურ სოფელ კანტიშევოსა და ჩეჩნეთის დედაქალაქ გროზნოში ჩატარდა მიტინგები ჩეჩენ-ინგუშთა სამშობლოდან მასობრივი გასახლების 47 წლისთავის აღსანიშნავად. 23 თებერვალს საქართველოდან უზენაესი საბჭოს საკმაოდ მრავალრიცხოვანი დელეგაცია ჩაფრინდა გროზნოში, მნელია აღწერო, რა საოცარი რეაქცია ჰქონდათ ჩეჩნებს ბატონ ზვიად გამსახურდიას მიმართვაზე ჩეჩენი და ინგუში ხალხებისადმი, რომელიც გროზნოში ბატონმა თეიმურაზ გვანცელაძემ წაიკითხა.

თეიმურაზ გვანცელაძე აქტიურად გამოდის ე.წ. აფსუური სკოლის წინააღმდეგ, რომელიც სინამდვილეში გარუსების იარაღია და ყალბ

ისტორიას უნერგავს მოსწავლეებს 1921 წლიდან დღემდე. მეცნიერი გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ, სამწუხაროდ, ჩვენ ერთმანეთთან დაპირისპირების გამო ვერ მოვიცალეთ საიმისოდ, რომ დავეხმაროთ აფხაზ ხალხს თავისი ენისა და თვითმყოფადობის გადარჩენაში...

წერილს დავასრულებ ჩემი მასწავლებლის, საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტზე ხელის მომწერის, პროფესორ ტარიელ ფუტკარაძის თეიმურაზ გვანცელაძისადმი მოძღვნილი სიტყვებით:

„ძმაო, თემურ, შენ ჯვართამაღლების დღესა ხარ დაბადებული და 27 სექტემბერს ნამდვილად ჰგავს შენი ცხოვრება:

სიმართლისათვის (დევნილი!), ქვეყნისათვის, რწმენისათვის, ნამდვილი მეცნიერებისათვის იბრძვი მთელი ცხოვრება, მაგრამ მარცხიც (კანონიერი ხელისუფლების დამხობა, სოხუმის დაცემა, უნივერსიტეტიდან იძულებით გამოშვება...) იწვინიე...

გამარჯვებული ისაა, ვინც მართალი ცხოვრებით ცხოვრობს და თავის სიმართლეს საბოლოოდ მაინც ანახვებს ქვეყანას.

მიუხედავად ყველაფრისა, ღირსეულად დგახარ ფეხზე და დღესაც იბრძვი საქართველოსათვის, სიმართლისათვის, იბერიელ-კავკასიელთა ერთიანობის საფუძვლის წარმოჩენისათვის, აფხაზთა ნაწილის თვალის ახელისათვის (იმ ნაწილისათვის, რუსებმა თავიანთი ცულის ტარად რომ აქციეს საქართველოს, კავკასიის წინააღმდეგ!)...

ჩემო თემურ, პატიოსანი და დიდი მეცნიერი ხარ, დიდებული ლექტორი ხარ (ზუსტად ვიცი, როგორ უყვარხარ ყველა სტუდენტს!), აწი მხოლოდ იმას გისურვებ, ჯანმრთელობას გაუფრთხილდე, კიდევ დიდხანს აკეთო შენი ღირსეული საქმეები და ზოგჯერ დატკბე ამქვეყნიური ცხოვრებითაც!“

გამოყენებული წყაროები

თ. გვანცელაძის საფეისბუკო ჩანაწერები
psnews.ge/index.php?m=68&news_id=14614
abkhazology.wordpress.com/2014/01/11
wikipedia.org
diac1.ht.lu.se